

**САМОСТАВЛЕННЯ У СТРУКТУРІ САМОСВІДОМОСТІ
ОСОБИСТОСТІ: АНАЛІЗ ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНИХ ЗАСАД**

Яворська-Ветрова І. В. Самоствавлення у структурі самосвідомості особистості: аналіз теоретико-методологічних засад. Стаття присвячена теоретичному аналізу проблеми самоставлення у контексті дослідження структур самосвідомості особистості. Зокрема, розкрито погляди Б. Г. Ананьєва на «перенесення» як механізм формування ставлень до самого себе, що визначаються ним «рефлексивними властивостями характеру». Висвітлено аналіз П. Р. Чаматою пізнавального, вольового і емоційного компонентів ставлення до себе у його позитивній та негативній модальності. Розглянуто багатоаспектний підхід І. І. Чеснокової, яка виокремила три складові самосвідомості – самопізнання, емоційно-ціннісне ставлення та саморегуляцію – та здійснила ретельне теоретичне дослідження кожної з них. Проаналізовано дослідження В. В. Століним трьох емоційних вимірів: самоповаги, аутосимпатії, близькості до себе (самоінтересу), що лежать в основі макроструктури самоставлення як емоційно-оцінної системи й інтегруються у загальне почуття позитивного чи негативного ставлення особистості до себе.

Ключові слова: самосвідомість, самоставлення, образ Я, самопізнання, емоційно-ціннісне ставлення до себе, особистісний смисл Я, самоповага, аутосимпатія, самоінтерес.

Яворская-Ветрова И. В. Самоотношение в структуре самосознания личности: анализ теоретико-методологических оснований. Стаття посвящена теоретическому анализу проблемы самоотношения в контексте исследования структур самосознания личности. Рассмотрены взгляды Б.Г. Ананьева на «перенесение» как механизм формирования отношений к себе, определяемые им как «рефлексивные черты характера». Освещен анализ П.Р. Чаматой познавательного, волевого и эмоционального компонентов отношения в себе в его положительной и отрицательной модальности. Рассмотрен многоаспектный подход И.И. Чесноковой, которая выделила три составляющих самосознания – самопознание, эмоционально-ценностное отношение и саморегуляцию – и осуществила теоретическое исследование каждой. Проанализированы исследования В.В. Столиным трех эмоциональных измерений: самоуважения, аутосимпатии, близости к себе (самоинтереса), которые лежат в основании макроструктуры самоотношения как эмоционально-оценочной системы и интегрируются в обобщенное чувство положительного или отрицательного отношения личности к себе.

Ключевые слова: самосознание, самоотношение, образ Я, самопознание, эмоционально-ценностное отношение к себе, личностный смысл Я, самоуважение, аутосимпатия, самоинтерес.

Вступ. Виклики сьогодення актуалізують наукові розвідки у сфері позитивного психічного функціонування особистості, її психологічного благополуччя. Це, своєю чергою, спонукає до дослідження проблем розвитку самосвідомості особистості, її самодетермінації, формування ціннісного ставлення до самої себе і світу, сприйняття себе активним й ефективним суб'єктом життєдіяльності. «У ставленні до себе, самоприйнятті, – наголошує Т. М. Титаренко, – інтегруються ставлення до міри самореалізованості на кожному етапі життєвого шляху та ставлення до значущих людей, які оточують особистість протягом її життя» [7, с. 139]. Компоненти самоставлення, на думку дослідників [4; 11], виступають «самореалізаційними характеристи-

ками особистості». Тому актуальність та значущість теоретичних та експериментальних досліджень проблеми самоствавлення є беззаперечною.

Вихідні передумови. Аналіз робіт, присвячених вивченню ставлення індивіда до самого себе, його природи, умов та факторів його формування свідчить, що цей феномен розглядається як:

- складова самосвідомості (В. В. Столін, І. І. Чеснокова, Є. Т. Соколова);
- соціальна установка (Н. І. Сарджвеладзе, І. С. Кон, Р. Бернс);
- один з основних складників ядра особистості, Я-концепції (І. С. Кон, Р. Бернс, О. М. Знанецька);
- характеристика самоцінності (Ю. Б. Гіппенрейтер, Г. К. Віліцкас);
- функція життєвого світу особистості (Т. М. Титаренко);
- як система самооцінок особистості (К. Роджерс, В. Джемс, С. Куперсміт, М. Розенберг);
- триєдиність любові до себе, самоприйняття та почуття компетентності (Л. Уеллс, Дж. Марвелл);
- своєрідна стійка особистісна риса (С. Куперсміт, М. Розенберг) тощо.

Завдання статті полягає у теоретичному аналізі проблеми самоствавлення у наукових психологічних розвідках як складової самосвідомості особистості.

Виклад основного матеріалу. До проблеми ставлення індивіда до самого себе у контексті вивчення самосвідомості звертався Б.Г. Ананьєв [1; 2]. Учений трактував самосвідомість як системотвірне начало внутрішнього світу людини. При цьому він розмежовував самосвідомість і особистісне «Я» людини, розглядаючи «Я» і всі його складові як продукти самосвідомості.

Механізмом формування «Я» і «не Я» особистості, на думку Б. Г. Ананьєва, виступає «перенесення». В результаті спостереження за поведінкою людини або багатьох людей у подібних ситуаціях випрацьовується уявлення, а потім і поняття про певну психологічну якість, рису людини. Потім відбувається перенесення цієї якості на самого себе, в результаті чого визначаються міра вираження цієї якості у людини, форми її вияву, рівень розвитку тощо. Сфера перенесених на саму себе психологічних особливостей іншого поступово розширюється – від окремих якостей, що проявляються в окремих актах поведінки, до більш ґрунтовної системи особистісних рис, що характеризують лінію поведінки людини в цілому.

Розкриваючи питання структури особистості та її розвитку у системі ставлень, Б.Г. Ананьєв зауважував, що ставлення до самого себе формується у людини найпізніше, порівняно з іншими властивостями: «Лише пройшовши через численні об'єкти ставлень, свідомість стає сама об'єктом самосвідомості. Потрібно накопичення досвіду великої кількості усвідомлень себе суб'єктом поведінки і реалізації їх у поведінці для того, щоб ставлення до себе перетворилися у властивості характеру, які ми називаємо рефлексивними» [1, с. 314]. Саме такі рефлексивні ставлення до самого себе, на думку вченого, найтісніше пов'язані «з цілями життя і діяльності, ціннісними орієнтаціями, установками, виконуючи функцію саморегулювання і контролю розвитку, сприяючи утворенню і стабілізації єдності особистості» [1, с. 314].

Відтак, усвідомлення самої себе, стійке емоційне ставлення до себе стає характерологічною рисою особистості. За Б. Г. Ананьєвим, воно завершує структуру характеру, забезпечує його цілісність, виконуючи функцію саморегулювання та самоконтролю і сприяючи стабілізації внутрішньої єдності особистості [2].

Значну увагу дослідженню природи та сутності самосвідомості, її змісту та формам особливо на початкових етапах онтогенезу присвятив П.Р. Чамата. Істотною стороною змісту самосвідомості людини вчений вважає усвідомлення свого власного становлення і розвитку. «Воно проявляється у здатності людини знаходити схоже і відмінне у своїй особистості на різних етапах розвитку, в здатності відтворювати у пам'яті всі основні події свого життя в тій послідовності, в якій вони відбувалися, в здатності зберігати єдність своєї особи на фоні безперервних її змін, у здатності враховувати минуле у теперішньому, передбачати майбутнє тощо» [8, с. 14].

Формами вияву самосвідомості вчений вважає численні й різноманітні властивості особистості, що можуть бути як позитивними, так і негативними. Позитивні властивості П. Р. Чамата поділяє на три групи.

Перша група – властивості, пов'язані здебільшого з пізнавальною діяльністю людини. До них належать самовідчуття, самоспостереження, самооцінка, самоаналіз, самокритичність. Вони вказують на здатність людини спостерігати за самою собою, відчувати себе, оцінювати, мислити, аналізувати, критично ставитися до себе.

Друга група – властивості, пов'язані головним чином з вольовою діяльністю людини. До таких властивостей належать: стриманість, витримка, самовладання, самодіяльність, самоконтроль, самодисципліна, самовиховання тощо. Через ці властивості виявляються здатність людини володіти самою собою, здатність до саморегуляції, вміння управляти своєю поведінкою і діяльністю.

Третя група – властивості, пов'язані здебільшого з «емоційною стороною психічної діяльності людини». До їх числа входять такі: самопочуття, самоповага, почуття відповідальності, почуття обов'язку, почуття сорому, самолюбство, шанобство, почуття власної гідності, совість тощо. Через ці властивості виявляється ставлення людини до суспільних подій і явищ, до інших людей і до самої себе.

У свою чергу, негативні форми прояву самосвідомості відображаються в невмінні людей орієнтуватися у своїх фізичних і психічних станах, правильно оцінювати свої здібності, контролювати власні дії і вчинки, критично ставитися до себе, в нездатності стримувати себе, володіти собою, здійснювати саморегуляцію поведінки.

Отже, за П. Р. Чаматою, ставлення до себе включає пізнавальний, вольовий і емоційний компоненти, а також може мати як позитивну, так і негативну модальність.

Багатоаспектним є підхід до дослідження проблем самосвідомості, здійснений І. І. Чесноковою [9; 10]. На думку дослідниці, самосвідомість у психічній діяльності виступає як «особливо складний процес опосередкова-

ного пізнання самого себе, розгорнутий у часі, пов'язаний з рухом від одиничних ситуативних образів через інтеграцію подібних численних образів у цілісне утворення – у розуміння свого власного «Я» як суб'єкта, відмінного від інших суб'єктів» [9, с. 89]. Різноманітні переживання, що супроводжують складний і багатогранний процес самопізнання, узагальнюються в емоційно-ціннісне ставлення особистості до самої себе. Самооцінка, яка інтегрує у собі узагальнені результати пізнання людиною самої себе та емоційно-ціннісного ставлення до себе, включається в регуляцію її поведінки. У реальній життєдіяльності особистості «самосвідомість проявляється у нерозривній єдності окремих внутрішніх процесів – самопізнання, емоційно-ціннісного ставлення до себе і саморегулювання поведінки у найрізноманітніших формах взаємодії людей у суспільстві» [9, с. 89-90].

І. І. Чеснокова виокремила три складові самосвідомості – самопізнання, емоційно-ціннісне ставлення та саморегуляцію – та здійснила ретельне теоретичне дослідження кожної. На підставі головного гносеологічного принципу, що характеризує пізнання як відображувальний, опосередкований процес, І. І. Чеснокова стверджує: подібно до того, як будь-яку річ чи явище можна пізнати тільки через співвідношення з іншими речами чи явищами, тільки через процес встановлення їх численних взаємозв'язків, так і «самопізнання людини може здійснюватися лише через ставлення конкретної людини до інших людей, через різноманітні форми зв'язку її Я з Я інших» [9, с. 91]. Динамізм самої реальної дійсності і взаємин з іншими людьми спонукає особистість до адекватної адаптації в змінюваних соціальних умовах, до постійного звернення до свого «Я», уточнення знань про себе з метою більш диференційованого регулювання поведінки. Таким чином, самопізнання як процес виявляється у безперервному русі від одного знання про себе до іншого – більш складного і диференційованого, в його уточненні, поглибленні, розширенні, що свідчить про невичерпні можливості як змістової, так і функціональної сторін самосвідомості.

Самопізнання, за І. І. Чесноковою, «складний, багаторівневий процес, індивідуалізовано розгорнутий у часі» [9, с. 95]. Механізмом переходу з першого рівня самопізнання, який здійснюється через різні форми співвіднесення себе з іншими людьми, до другого рівня є перенесення (що збігається з викладеним вище баченням Б. Г. Ананьєвим процесу формування «Я» і «не Я» особистості).

На першому рівні самопізнання, що є основним на ранніх онтогенетичних етапах розвитку людини, формуються певні, відносно стійкі, уявлення про своє «Я», окремі образи самої себе і своєї поведінки, ніби «прив'язані» до конкретної ситуації, конкретного спілкування. Основними внутрішніми прийомами такого самопізнання є самосприйняття і самоспостереження.

Для другого рівня самопізнання характерним є те, що співвіднесення знань про себе переходить із системи «Я – інші люди» у систему «Я – Я». На цьому рівні самопізнання основними внутрішніми прийомами виступають самоаналіз і самоосмислення. На підставі аналізу цих процесів І. І. Чеснокова доходить такого висновку: «Узагальнений образ свого Я, що виник з окремих, одиничних, ситуативних образів, містить загальні, характерні риси й уявлення

про свою сутність, суспільну цінність. Цей узагальнений образ виражається у відповідному понятті про самого себе... Воно (поняття про себе) значною мірою впливає на весь устрій психіки, світосприйняття в цілому, обумовлює основну лінію поведінки, навіть у складних життєвих умовах» [9, с. 99].

Глибина і чіткість пізнання самої себе, міра усвідомлення себе залежать, за І. І. Чесноковою, від комплексу індивідуально-психологічних особливостей людини, розвитку абстрактно-логічного мислення, аналітичних здібностей, рівня розвитку потреби у самопізнанні, а також від своєрідності умов формування особистості, особливостей онтогенезу її духовних надбань.

Наступним компонентом самосвідомості І. І. Чеснокова виокремлює «специфічний вид емоційних переживань, в яких відображається власне ставлення особистості до того, про що вона дізнається і що розуміє, «відкриває» стосовно самої себе, тобто різні її самоствавлення» [9, с. 108-109]. Таким чином, самопізнання і певна система переживань відбуваються в єдності в кожному акті самосвідомості.

Дослідниця зазначає, що інтегративна тенденція спостерігається і в розвитку емоційної сфери самосвідомості. «З багатьох переживань різних емоційних станів, почуттів особистості стосовно самої себе у різні вікові періоди розвитку, в міру розширення її емоційного досвіду складається більш чи менш узагальнене емоційно-ціннісне або емоційно-оцінне ставлення особистості до самої себе» [9, с. 109]. Надзвичайно важливим, на нашу думку, є твердження І. І. Чеснокової про те, що адекватно усвідомлене і послідовне емоційно-ціннісне ставлення особистості до самої себе у формі самолюбства, гордощів, самоповаги, вимогливості, совісті, почуття обов'язку тощо становить центральну ланку її внутрішнього психічного світу, що забезпечує його єдність і цілісність, узгоджуючи внутрішні цінності особистості щодо самої себе.

Переживання, пов'язані з усвідомленням власних психологічних особливостей, виникають як результат постійного співвіднесення власних цінностей і настановлень з нормами і вимогами соціального оточення людини, вони опосередковуються реальним контекстом її життя через особистісно-мотиваційний план свідомості. Таким чином, будь-яке нове знання стане стійким змістом свідомості тільки тоді, коли поєднається з відповідним ставленням і людиною переживатиметься її особистісне значення.

Переживання особистості, як і виражене в ньому самоствавлення, перебувають у динаміці, у стані безперервного розвитку. Їхня динамічність виявляється насамперед у розширенні та поглибленні змістової і функціональної сфер у процесі вікового розвитку індивіда внаслідок нагромадження ним емоційного досвіду. Крім того, про динамічність переживань, пов'язаних з самоствавленням особистості, свідчить наявність різних рівнів його усвідомлення. У свою чергу всі ці рівні усвідомлення переживань співвідносяться з різним ступенем усвідомлення особистістю своїх самоствавлень – від нечітких, «дифузних» емоційних реакцій з невизначеною оцінкою мотивів своєї поведінки, її результатів, власних цінностей до чіткого і повного усвідомлення емоційно-ціннісного ставлення до самої себе, своїх переконань, співвіднесення їх з оцінками інших людей.

Звідси кожен акт самоусвідомлення, на думку І. І. Чеснокової, являє собою взаємодію самопізнання і самоствавлення. З одного боку, ставлення особистості до самої себе виникає і формується у процесі самопізнання на різних його рівнях, а з другого – самоствавлення істотно впливає на процес самопізнання, визначаючи його специфіку, спрямованість й індивідуальне, «особистісне забарвлення». Взаємодія самопізнання і самоствавлення у цілісному акті самосвідомості визначає й єдність чинників та умов розвитку як для самопізнання, так і для самоствавлення, а відтак і для самосвідомості в цілому.

Дослідниця наголошує на ролі практичної діяльності у формуванні власної самосвідомості. Взаємодіючи з людьми, спостерігаючи за їх поведінкою, особистість виробляє власні духовні цінності, перевіряє ті, що вже склалися, і на цій підставі виробляє, уточнює та коригує власне ставлення до самої себе.

Експериментально досліджуючи структури і механізми формування самоствавлення при різних афективних патологіях особистості, Є. Т. Соколова виходить із припущення про два «незалежно функціонуючі джерела самоствавлення – потреби у самоповазі і потреби в емоційному прийнятті» [5, с. 165]. Ці два джерела, інтеріоризуючись, мають результатом у самосвідомості «аутоповагу і аутосимпатію» [5, с. 165]. Авторка привертає увагу до їх регулятивної та захисно-компенсаторної функції: «безсумнівним є і те, що ця система стабілізує і захищає Я, забезпечуючи «рівновагу» між очікуваними оцінками, власними стандартами і поточними станами і діями Я» [5, с. 161]. Такий висновок беззаперечно екстраполюється і на психологічно здорових особистостей.

В. В. Столін, виходячи з уявлення про особистісний смисл «Я» як основну одиницю аналізу самосвідомості, вважав, що самоствавлення не є ні результатом знання індивіда про себе, ні реакцією його на певні аспекти образу «Я». Слідом за Б. Г. Ананьєвим, учений стверджував, що лише вторинно, «у феноменологічно перетворених формах», деякі самооцінки можуть сприйматися суб'єктом як такі, що здатні породжувати його істинне ставлення до самого себе. Орієнтуючись на власні можливості, здібності, мотиви, проявляючи себе у різних видах діяльності, особистість формує самоствавлення як «структурно-складне утворення, що включає як загальне, глобальне почуття за або проти себе, так і більш специфічні виміри...» [6, с. 251-252]. Спираючись на дані численних досліджень, дослідник наголошує, що самоствавлення активно захищається особистістю, а також є багатоплановим.

В основі макроструктури самоствавлення як емоційно-оцінної системи, за В. В. Століним, лежать три емоційних виміри: самоповага, аутосимпатія, близькість до себе (самоінтерес), які інтегруються у загальне почуття позитивного чи негативного ставлення особистості до себе. Вимір у дихотомії «симпатія – антипатія» пов'язаний з безпосереднім переживанням приязні або неприязні, безоцінної, позитивної чи негативної емоції прихильності – неприхильності щодо самого себе. Змістово на позитивному полюсі тут поєднуються схвалення себе (загалом та в суттєвих деталях), довіра до себе та позитивна самооцінка; на негативному полюсі – бачення в собі переважно

недоліків, низька самооцінка, готовність до самозвинувачення, самоприсуду, такі емоційні реакції щодо себе, як презирство, глузування, роздратування.

Вибір у дихотомії «повага – неповага», за В. В. Століним, також належить до емоційної сфери ставлення, але фіксує більш оцінний компонент, що припускає порівняння або внутрішнє обґрунтування ставлення. Цей аспект самоствалення, який змістово поєднує віру у свої сили, здібності, енергію, самостійність, оцінку своїх можливостей контролювати власне життя, бути «самопослідовним», а також розуміння самого себе.

Вісь «близькість – віддаленість» відображає переживання внутрішньої особистісної дистанції, суб'єктивну близькість до об'єкта ставлення. Змістово мова йде про інтерес до власних думок і почуттів, готовність комунікувати із самим собою «як з рівним», а також упевненість у тому, що суб'єкт є цікавим для інших.

В. В. Столін виокремив також такий аспект самоствалення, як «очікуване ставлення інших», що відображає очікування позитивного чи негативного ставлення до суб'єкта оточуючих. Індивід, що налаштований на негативне ставлення до себе з боку інших (як сторонніх, так і близьких людей), очікує заперечення, відкидання його внутрішніх чеснот (сумління), антипатії щодо своєї зовнішності. Себе він вважає унікальним, несхожим на інших, не ставить на меті підвищення самоповаги [3, с. 380-381].

Підтримка стабільного самоствалення «забезпечує можливість постійної стратегії відносно самого себе, яка виявляється як у зовнішній, соціально-предметній діяльності, так і у внутріособистісній активності» [3, с. 361]. Такою, на думку дослідника, є дія механізмів захисту самоствалення.

Розроблений В. В. Століним на основі теоретичних та емпіричних досліджень опитувальник самоствалення дозволяє виявити три рівні самоствалення за ступенем узагальненості: 1) глобальне самоствалення; 2) самоствалення, що диференційоване за самоповагою, аутосимпатією, самоінтересом і очікуваним ставленням інших; 3) рівень конкретних дій (готовності до них) щодо свого «Я» [3, с. 381].

Висновки та перспективи подальшого дослідження. Отже, можна констатувати, що самоствалення у структурі самосвідомості особистості розглядається як структурно складна динамічна емоційно-оцінна система, яка має свої компоненти та рівні, механізми формування й захисту, що складається у процесі життєдіяльності особистості, включаючись і впливаючи на її самореалізаційний потенціал. Перспектива подальших досліджень полягає у поглибленні теоретичного аналізу та експериментальному вивченні особливостей самоствалення особистості.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. *Ананьев Б. Г.* Человек как предмет познания / Борис Герасимович Ананьев. – Л.: Изд-во Ленинград. ун-та, 1968. – 336 с.
2. *Ананьев Б. Г.* К постановке проблемы развития детского самосознания / Борис Герасимович Ананьев // Избранные психологические труды: В 2-х т. Т II / Под ред. А. А. Бодалева и др. – М.: Педагогика, 1980. – С. 103-127.

3. *Бодалев А. А.* Общая психодиагностика / А. А. Бодалев, В. В. Столин, В. С. Аванесов. – СПб.: Изд-во «Речь», 2000. – 440 с.
4. *Коростылева Л. А.* Психология самореализации личности: затруднения в профессиональной сфере / Л. А. Коростылева. – СПб.: Речь, 2005. – 221 с.
5. *Соколова Е. Т.* Самосознание и самооценка при аномалиях личности / Елена Теодоровна Соколова. – М.: Изд-во МГУ, 1989. – 215 с.
6. *Столин В. В.* Психодиагностика самосознания / В. В. Столин // Общая психодиагностика / Под ред. А. А. Бодалева, В. В. Столина. – М.: Изд-во МГУ, 1987. – С 245–289.
7. *Титаренко Т. М.* Життєвий світ особистості: у межах і за межами буденності / Т. М. Титаренко. – К.: Либідь, 2003. – 376 с.
8. *Чамата П. Р.* Самосвідомість та її розвиток у дітей / Павло Романович Чамата. – К.: Знання, 1965. – 48 с.
9. *Чеснокова И. И.* Проблема самосознания в психологии / Ирина Ивановна Чеснокова // М.: Наука, 1977. – 144 с.
10. *Чеснокова И. И.* Особенности развития самосознания в онтогенезе / Ирина Ивановна Чеснокова // Принцип развития в психологии / Отв. ред. Л. И. Анциферова. – М.: Наука, 1978. – С. 326-337.
11. *Юрчинская А. К.* Особенности самоотношения программиста / А. К. Юрчинская // Идеи О. К. Тихомирова и А. В. Брушлинского и фундаментальные проблемы психологии (к 80-летию со дня рождения). Материалы Всероссийской научной конференции (с иностранным участием). Москва, 30 мая – 1 июня 2013 г. / Ответственные редакторы Ю. П. Зинченко, А. Е. Войскунский, Т. В. Корнилова. – М.: Московский государственный университет имени М. В. Ломоносова, 2013. – С. 292-295.

REFERENCES TRANSLITERATED

1. *Anan'ev B. G.* Chelovek kak predmet poznaniya / Boris Gerasimovich Anan'ev. – L.: Izd-vo Leningrad. un-ta, 1968. – 336 s.
2. *Anan'ev B. G.* K postanovke problemy razvitija detskogo samosoznaniya / Boris Gerasimovich Anan'ev // Izbrannye psihologicheskie trudy: V 2-h t. T II / Pod red. A. A. Bodaleva i dr. – М.: Pedagogika, 1980. – S. 103–127.
3. *Bodalev A. A.* Obshhaja psihodiagnostika / A. A. Bodalev, V. V. Stolin, V. S. Avanesov. – SPb.: Izd-vo «Rech'», 2000. – 440 s.
4. *Korostyleva L. A.* Psihologija samorealizacii lichnosti: zatrudnenija v professional'noj sfere / L. A. Korostyleva. – SPb.: Rech', 2005. – 221 s.
5. *Sokolova E. T.* Samosoznanie i samoocenka pri anomalijah lichnosti / Elena Teodorovna Sokolova. – М.: Изд-во МГУ, 1989. – 215 с.
6. *Stolin V. V.* Psihodiagnostika samosoznaniya / V. V. Stolin // Obshhaja psihodiagnostika / Pod red. A. A. Bodaleva, V. V. Stolina. – М.: Изд-во МГУ, 1987. – S 245-289.
7. *Tytarenko T. M.* Zhyttyevyj svit osobystosti: u mezhax i za mezhamy budennosti / T. M. Tytarenko. – К.: Lybid", 2003. – 376 s.
8. *Chamata P. R.* Samosvidomist" ta yiyi rozvytok u ditej / Pavlo Romanovych Chamata. – К.: Znannya, 1965. – 48 s.
9. *Chesnokova I. I.* Problema samosoznaniya v psihologii / Irina Ivanovna Chesnokova // М.: Наука, 1977. – 144 s.
10. *Chesnokova I. I.* Osobennosti razvitija samosoznaniya v ontogeneze / Irina Ivanovna Chesnokova // Princip razvitija v psihologii / Otv. red. L. I. Anciferova. – М.: Наука, 1978. – S. 326-337.
11. *Jurchinskaja A. K.* Osobennosti samootnoshenija programmista / A. K. Jurchinskaja // Идеи О. К. Тихомирова и А. В. Брушлинского и фундаментальные проблемы психологии

(k 80-letiju so dnja rozhdenija). Materialy Vserossijskoj nauchnoj konferencii (s inostrannym uchastiem). Moskva, 30 maja – 1 ijunja 2013 g. / Otvetstvennye redaktory Ju. P. Zinchenko, A. E. Vojskunskij, T. V. Kornilova. – M.: Moskovskij gosudarstvennyj universitet imeni M. V. Lomonosova, 2013. – S. 292-295.

Yavorska-Vetrova I. V. Self-attitude in the structure of personal self-consciousness: an analysis of the theoretical and methodological foundations. The article presents the theoretical analysis of the «self-attitude» concept in the context of the researches of a person's self-consciousness structures. In particular, B. G. Ananiev's views on "transfer" as a mechanism for forming of attitudes toward oneself, defined by them as "reflexive properties of personality traits", are discussed. P. R. Chamata's analysis of cognitive, volitional and emotional components of an attitude towards oneself in positive and negative modalities is highlighted. The multidisciplinary approach of I. I. Chesnokova is examined; she distinguished three components of self-consciousness - self-knowledge, emotional value attitude and self-regulation - and carried out a thorough theoretical study of each of them. The idea of I. I. Chesnokova has stressed that a person's adequate conscious and consistent emotional-value attitude to him/herself is the central part of his/her inner psychic world, ensuring its unity and integrity, reconciling the person's internal values concerning him/herself. V. V. Stolin's research of three emotional dimensions: self-esteem, auto-sympathy, proximity to oneself (self-interest), laying in the basis of the self-attitude macrostructure as an emotional and appraisal system and integrated into a general feeling of a person's positive or negative attitude towards him/herself, is analyzed. There are three levels of self-attitude according to the degree of its generalization. Attention is drawn to such aspect of self-attitude as the «expected attitude of others», as well as to mechanisms of self-attitude stability protection.

Keywords: self-consciousness, self-attitude, self-determination, self-image, self-knowledge, emotional-value attitude to oneself, personal sense of Self, self-esteem, auto-sympathy, self-interest.

Отримано 9.10.2017

УДК: 159.923

Ятчук Марія Сергіївна

ТВОРЧИЙ ПОТЕНЦІАЛ ОСОБИСТОСТІ ПРАЦІВНИКІВ ДЕРЖАВНОЇ КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧОЇ СЛУЖБИ УКРАЇНИ

Ятчук М. С. Творчий потенціал особистості працівників Державної кримінально-виконавчої служби України. У статті розглядається проблема креативності та реалізації творчого потенціалу особистості працівників органів та установ виконання покарань. Доведено значущість креативності для професійної діяльності працівників в умовах органів та установ виконання покарань. Для оцінки креативності особистості працівників Державної кримінально-виконавчої служби України використано такі показники, як: творче мислення, допитливість, оригінальність, уяву, інтуїцію, емоційність та емпатію, почуття гумору, творче ставлення до професії. Досліджено рівень розвитку окремих показників креативності працівників органів та установ виконання покарань, а саме: творче мислення, допитливість, оригінальність, уяву, інтуїцію, емоційність та емпатію, почуття гумору, творче ставлення до професії. Запропоновано напрями розвитку креативності працівників Державної кримінально-виконавчої служби України у процесі проходження служби.

Ключові слова: креативність, творчий потенціал, креативні якості, творче мислення, допитливість, оригінальність.